LA IMATGERIA MEDIEVAL MALLORQUINA (1229-1520)

LES OBRES I ELS SEUS USOS

COLECCIÓN

INSTITUTO DE ESTUDIOS HISPÁNICOS EN LA MODERNIDAD (IEHM)

Esta colección pretende recoger estudios que analicen desde las perspectivas filosófica, filológica, histórica, jurídica y teológica la historia de las ideas de origen hispánico desde el Renacimiento hasta la primera mitad del siglo XVIII. Por su naturaleza interdisciplinar, da cabida a trabajos de diferente orientación. Publica, de manera preferente, aquellas contribuciones propias de las líneas de investigación del Instituto de Estudios Hispánicos en la Modernidad. Además de los grandes temas del hispanismo moderno, la colección contempla también algunos estudios particulares sobre el caso balear.

CONSEJO EDITOR – EDITOR ADVICE

Rafael RAMIS BARCELÓ (Director)

Fernando RODRÍGUEZ-GALLEGO (Subdirector)

Francisco José GARCÍA PÉREZ (Secretario)

COMITÉ ACADÉMICO ASESOR – ACADEMIC ADVISORY BOARD

Igor AGOSTINI (Università del Salento)

Fausta ANTONUCCI (Università di Roma 3)

Luisa BRUNORI (Université de Paris-Nanterre)

Pierre CIVIL (Université Sorbonne Nouvelle-Paris 3)

Rafael DOMINGO (Universidad de Navarra)

Costantino ESPOSITO (Università di Bari)

Santiago GARCÍA JALÓN DE LA LAMA (Universidad Pontificia de Salamanca)

Folke GERNERT (Universität Trier)

Ofelia REY CASTELAO (Universidad de Santiago)

Alexandra TESTINO ZAFIROPOULOS (Institut Catholique de Paris)

MAGDALENA CERDÀ GARRIGA

LA IMATGERIA MEDIEVAL MALLORQUINA (1229-1520)

LES OBRES I ELS SEUS USOS

EDITORIAL SINDÉRESIS
2025

1ª edición, 2025

© Magdalena Cerdà Garriga

© 2025, Editorial Sindéresis
Calle Princesa, 31, planta 2, puerta 2 – 28008 Madrid, España
Rua Diogo Botelho, 1327 – 4169-004 Porto, Portugal
info@editorialsinderesis.com
www.editorialsinderesis.com

ISBN: 979-13-87929-20-6
Depósito: M-23517-2025
Produce: Óscar Alba Ramos

Portada: Santcrist del Noguer. Fotografía: Miquel Àngel Cabrer

Impreso en España / Printed in Spain

Este libro ha sido financiado gracias a la ayuda del Consell Insular de Mallorca.

Consell de Mallorca

Reservado todos los derechos. De acuerdo con lo dispuesto en el código Penal, podrán ser castigados con penas de multa y privación de libertad quienes, sin la preceptiva autorización, reproduzcan o plagien, en todo o en parte, una obra literaria, artística o científica, fijada en cualquier tipo de soporte.

ÍNDEX

AGRAÏMENTS 9

SIGLES I ABREVIATURES 11

PRÒLEG 13

I. INTRODUCCIÓ 17

II. LES OBRES 25

1. CONSIDERACIONS PRÈVIES 25

2. IMATGERIA MARIANA 37

2.1. *La Mare de Déu amb el Nin* 40

2.1.1. Les maredeus sedents 40

2.1.2. Les maredeus dempeus 73

2.2. *La dormició de Maria* 149

2.3. *L'Anunciació* 159

2.4. *La Mare de Déu de Gràcia* 164

2.5. *La Mare de Déu de l'Esperança* 166

3. IMATGERIA CRISTOLÒGICA 169

3.1. *El Crucificat* 169

3.1.1. El tardoromànic: el crucificat del Sant Sepulcre 174

3.1.2. El primer grup de crucificats gòtics 176

3.1.3. La irrupció de la tipologia dolorosa: el santcrist del Noguer 186

3.1.4. Un grup homogeni de crucificats dolorosos 189

3.1.5. Altres crucificats del segle XV i inicis del XVI 209

3.2. *Altres imatges de la passió* 228

3.2.1. El calvari 228

3.2.2. El davallament 232

3.2.3. La lamentació o plany sobre Crist mort 233
3.2.4. El Sant Sepulcre o Sant Enterrament 235
3.3. *El betlem* 242
4. IMATGERIA HAGIOGRÀFICA 249
5. IMATGERIA ANGÈLICA 269
III. ELS USOS 279
6. CONSIDERACIONS PRÈVIES 301
7. LES FUNCIONS DE LES IMATGES 305
7.1. *Les imatges en el context del temple* 305
7.1.1. Les imatges d'altar i altres ubicacions 305
7.1.2. Imatges i retaules 314
7.1.3. L'ús eucarístic de les maredeus 319
7.1.4. Imatges i relíquies 330
7.1.5. Lluminària i cortines 334
7.2. *Imatges i litúrgia dramatitzada* 338
7.2.1 El cicle de Nadal 339
7.2.2. El cicle de Pasqua 341
7.2.3. La festivitat de l'Assumpta 361
8. LA DEVOCIÓ POPULAR ENTORN DE LES IMATGES 371
8.1. *Les imatges miraculoses* 371
8.2. *Les peregrinacions i les processons de rogativa* 385
8.3. *Les mostres de devoció popular* 392
9. ELS PROMOTORS 407
IV. CONCLUSIONS 415
FONTS I BIBLIOGRAFIA 421

AGRAÏMENTS

Aquest llibre no hauria estat possible sense l'interès i l'ajuda que m'han aportat un gran nombre de persones. En especial, vull agrair a la doctora Tina Sabater, directora de la meva tesi doctoral, que m'hagi engrescat en la recerca de l'art medieval. El seu suport ha estat inestimable, per l'assessorament constant, l'ajuda prestada i els ànims. Dedic una menció especial als avaluadors externs i al tribunal que em va jutjar la tesi doctoral —de la qual parteix aquest volum—, als quals agraesc els suggeriments que han servit per enriquir el text. També vull agrair el suport de tots els companys i companyes del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts de la Universitat de les Illes Balears, principalment a la Secció d'Història de l'Art; en especial, l'ajuda d'Antònia Juan i tots els membres del Grup de Recerca Estudis Medievals de la Universitat de les Illes Balears.

D'altra banda, també vull donar les gràcies a les universitats i al professorat que m'han acollit durant les estades de recerca: Géraldine Mallet de la Universitat de Montpeller, Marcello Angheben de la Universitat de Poitiers i Francesca Español de la Universitat de Barcelona.

M'agradaria igualment manifestar l'agraïment al Bisbat de Mallorca, a la Seu de Mallorca i a les parròquies, convents, santuaris i oratoris que custodien el patrimoni estudiat, per facilitar-me l'accés a les obres. De la mateixa manera, als museus on es conserven algunes de les peces, així com també als tallers de restauració i restauradors, que m'han aportat dades destacades, molt especialment a Antònia Reig, Isabel de Rojas, Alfredo Claret i Pere Terrassa. Igualment, a les biblioteques i als arxius on he desenvolupat la recerca: la Biblioteca Bartolomé March, el Servei de Biblioteca i Documentació de la UIB, l'Arxiu del Regne de Mallorca, l'Arxiu Capitular de Mallorca i la Biblioteca del Museu Nacional d'Art de Catalunya.

La meva gratitud per a aquells particulars i institucions que m'han cedit fotografies per incloure en aquest llibre, en especial a Cristina Martínez, per l'ajuda prestada, i a Miquel Àngel Cabrer, per l'amabilitat en la cessió de part del seu fons fotogràfic. Per descomptat, agraeixo al doctor Rafael Ramis Barceló, a l'Instituto de Estudios Hispánicos en la Modernidad i a l'editorial Sindéresis que hagin fet possible que el llibre veiés la llum.

En darrer lloc, però no menys important, vull reconèixer el suport de la meva família i amics; especialment el dels meus pares i Noé, que han estat al meu costat en tot moment, m'han encoratjat a seguir endavant i m'han aportat sempre la seva ajuda incondicional.

SIGLES I ABREVIATURES

ACM: Arxiu Capitular de Mallorca

ADM: Arxiu Diocesà de Mallorca

ARM: Arxiu del Regne de Mallorca

cm: centímetres

EU: Extraordinaris d'Universitat

f.: foli

fig.: figura

làm.: làmina

m: metres

ms.: manuscrit

prot.: protocol notarial

QPS: quaderns i papers solts

RP: Reial Patrimoni

s. d.: sense data

s. l.: sense dades de lloc

s. n.: sense dades editorials

PRÒLEG

Aquest llibre té l'origen en una tesi doctoral sobre la imatgeria medieval mallorquina, estructurada en dues parts diferenciades. En una d'elles s'identificaren els artífexs i s'estudiaren en el context laboral i social en què desenvoluparen la seva activitat, uns resultats que foren publicats en una monografia absolutament imprescindible per conèixer el sector de l'escultura en fusta a l'illa de Mallorca entre 1229 i 1520. La segona, que es desenvolupa en aquestes planes, completa el conjunt i n'és indispensable per entendre la totalitat, atès que està dedicada a les obres que sorgiren d'aquelles mans i dels desitjos dels promotors i clients que en encarregaren i adquiriren. És, per tant, una satisfacció presentar una obra tan necessària com esperada, ja que fins ara no disposàvem d'un estudi exhaustiu, amb plantejaments i objectius sòlids, sobre un dels conjunts de béns més importants del patrimoni illenc. L'espera, en tot cas, haurà valgut la pena, perquè aquell treball inicial s'ha enriquit amb una trajectòria investigadora modèlica pel rigor i per la curiositat intel·lectual que l'ha impulsada.

Tal com indica el títol del llibre i es desprèn del seu índex, l'autora articula l'obra a partir de dos eixos principals, que responen tant a les particularitats dels materials d'estudi com a l'enfocament disciplinari actual amb què s'aborda la història de l'art medieval.

El pilar fonamental de l'estructura és un catàleg raonat que recull tant les obres conservades com aquelles desaparegudes de les quals es té constància. Aquest conjunt de peces s'organitza segons la seva iconografia. El catàleg inclou descripcions detallades dels materials i de les tècniques emprades, anàlisis estilístiques i consideracions sobre l'autoria. Tot aquest treball es posa al servei de diversos objectius: establir cronologies, analitzar l'evolució en el tractament de les representacions, distingir les obres importades —amb propostes sobre la procedència— i oferir atribucions raonades als mestres i tallers coneguts per a les obres d'origen local. A la base de tot l'argumentari hi ha sempre les referències externes, és a dir, la contextualització historicoartística.

El llibre continua amb una recreació de les funcions originals que tingueren les peces —que són sempre de caràcter devocional—, així com de les que anaren adquirint al llarg de l'època medieval. Això implica una immersió en els components significatius dels materials analitzats i en el seu valor cultural. Pel que fa a aquestes qüestions, s'hi aporten dades sobre la ubicació de les obres en els edificis de culte, la participació en litúrgies dramatitzades i altres cerimònies religioses, així com una anàlisi acurada de les pràctiques i creences associades al caràcter miraculós d'algunes imatges i de les manifestacions de devoció popular que l'autora ha pogut

documentar i estudiar. En aquest darrer aspecte, cal destacar el capítol dedicat als vestits, joies i corones que conformaven l'abillament de les escultures marianes, en particular el de la Maredeu Sagrari de la Seu, que l'autora reconstrueix a partir dels inventaris de la sagristia major de 1392, 1399 i 1420. Els criteris d'exhaustivitat que es marca l'autora fan que s'hi inclogui també un darrer capítol dedicat als promotors dins aquest apartat, a mode de colofó significatiu, malgrat la brevetat del text. Del que s'hi comenta, m'ha resultat especialment interessant el paper que s'atribueix al bisbe Berenguer Batle en la introducció del model de la maredeu sagrari a Mallorca, esmentat més amunt, en consonància amb la rellevància d'una figura cabdal en la història litúrgica, constructiva i artística de la catedral de Mallorca.

Els resultats de *La imatgeria medieval mallorquina (1229-1520). Les obres i els seus usos* han estat possibles gràcies a la utilització d'una gran pluralitat de fonts i a la sòlida formació de la doctora Magdalena Cerdà Garriga, que amplià els seus estudis d'Història i Història de l'Art en diversos centres d'investigació de renom internacional.

Pel que fa a les fonts d'informació, l'autora no ha negligit, en principi, cap referència que pogués ser útil per a la tasca empresa. Tal com s'indica a la introducció, s'ha consultat tota la documentació d'interès conservada als arxius mallorquins, amb l'aportació d'un bon nombre de documents encara inèdits, una tasca ingent per la seva exhaustivitat. Quant a la bibliografia, sorprenen la quantitat i la varietat de les referències utilitzades, ja que, a més de la literatura específica, l'autora aporta un recull molt ampli de fons procedents de diverses àrees de coneixement i de diferents geografies. L'antiga Corona d'Aragó ocupa un lloc fonamental en la definició del context, però també hi tenen un paper destacat els territoris francesos, no sols pels lligams històrics amb el Rosselló, sinó també pel seu rol capdavanter en la definició i evolució de l'escultura dels segles xiii i xiv. Com no podia ser d'altra manera, s'han consultat també les memòries de restauració per obtenir un coneixement més precís dels materials i les tècniques emprades, així com per diferenciar, en la mesura que ha estat possible, la condició actual de les peces del que fou l'estat originari. La consulta de dibuixos i fotografies antigues ha contribuït a completar aquesta tasca, mentre que la recerca en l'àmbit de la pintura i la miniatura gòtiques ha permès a l'autora aprofundir en els usos que tingué l'escultura exempta en el context europeu.

La utilització d'aquesta xarxa d'informació, àmplia i plural, està estretament relacionada amb la concepció que demostra Magdalena Cerdà en la seva aproximació a l'objecte d'estudi. La idiosincràsia dels materials analitzats —entre els quals trobam peces de qualitat i d'altres de caràcter popular— podria haver comportat el risc d'elaborar una obra d'interès merament local. Aquest enfocament,

però, hauria privat l'estudi de l'escultura gòtica d'uns conjunts que s'expliquen dins un marc general i que, alhora, formen part del coneixement global.

En definitiva, ens trobam davant una obra rellevant, un text del qual es pot aprendre i que convida a la lectura, amb un desenvolupament impecable tant de la recerca com del discurs.

Tina Sabater

Universitat de les Illes Balears

I. INTRODUCCIÓ

La imatgeria medieval mallorquina ha gaudit de cert interès dels especialistes, entre els quals cal lloar les aportacions destacades de Gabriel Llompart. Això no obstant, el tema encara mancava d'un estudi sistemàtic de les obres conservades i d'una anàlisi contextual dels seus usos en l'edat mitjana, que han estat els propòsits que ens hem marcat en aquest treball, amb l'objectiu d'aportar perspectives noves als estudis de l'art gòtic mallorquí.

Sota la designació d'imatgeria es fa referència a aquelles obres i grups escultòrics exempts. Per tant, la recerca s'ha centrat eminentment en l'escultura en fusta policromada —material preferent de realització— i que tingué un paper devocional destacat, atesa la ubicació habitual a l'interior del temple, on s'erigia en el focus de veneració dels fidels. Així mateix, també s'han tingut en compte algunes obres isolades que pogueren formar part en origen d'un context arquitectònic —un timpà o un portal— i que avui es troben descontextualitzades, a causa del canvi d'ubicació i/o de funció: d'ornamentar un portal a ser venerades a l'interior del temple o bé passar a formar part de col·leccions museístiques[1]. L'estudi queda circumscrit per límits cronològics i geogràfics. Quant als primers, ens hem centrat en una franja de temps de llarga durada, la baixa edat mitjana, delimitada per dues fites clau de caràcter polític, però també social i cultural, sempre seguint els criteris cronològics establerts i acceptats en el camp de la història de l'art medieval a Mallorca. La data d'inici ve donada per la conquesta de l'illa el 1229 per les tropes de Jaume I, que va suposar la instauració del cristianisme i, en conseqüència, l'arribada de les primeres obres a estudiar. Pel que fa a la cloenda, ens situam a finals de la segona dècada del segle XVI, marcada pel desenvolupament de la revolta social de les Germanies (1521-1523); cronologia que es correspon a nivell artístic amb la irrupció a l'illa dels nous postulats estètics del Renaixement, evidents en el camp de l'escultura per la producció de l'aragonès Joan de Salas en la dècada dels anys 20 del segle XVI. Així doncs, tal com especifica el títol, el marc cronològic queda acotat entre el 1229 i el 1520. Quant a l'abast geogràfic, aquest s'ha restringit a les obres presents a Mallorca —on també s'hi compten les importades en l'edat mitjana—. La producció de Menorca i d'Eivissa —més escassa en mostres— depenia en gran mesura de l'entramat artesanal mallorquí. Un bon exemple d'aquesta tendència és la documentació de fusters procedents d'aquestes illes que venien a Mallorca per

[1] Seguint aquest criteri, i atesa la seva funcionalitat específica lligada a una ubicació arquitectònica, no s'ha inclòs en el corpus l'àngel penell de l'Almudaina. Vegeu l'estudi de Llompart Moragues, 1971.

formar-se en el taller d'un mestre local. No obstant això, per la seva particularitat iconogràfica s'ha tingut en compte el Davallament conservat a Eivissa (fig. 116); que tanmateix es tracta d'una obra importada des del context català.

El treball s'articula a partir de dos grans apartats, cada un d'ells determinat per uns objectius específics. El primer presenta, a mode de catàleg raonat, el corpus d'obres conservades, així com també aquelles avui en parador desconegut de les quals es té una constància gràfica. Les peces s'analitzen a partir de seqüències iconogràfiques —mariana, cristològica, hagiogràfica i angèlica— i de la seva evolució cronològica i estilística. A partir de la inserció en el context artístic de la Corona d'Aragó i d'Europa, es pretenen establir també les transferències produïdes a partir de dos paràmetres: la importació d'obres des de centres artístics capdavanters i la presència d'artífexs forans itinerants com a autors de les peces, tot plegat amb l'objectiu d'avaluar la possible incidència d'aquestes connexions en el desenvolupament local de la imatgeria. D'altra banda, en la mesura que sigui possible, ens interessa vincular algunes peces avui en dia anònimes amb els tallers i mestres mallorquins, a partir de l'establiment de trets particulars propers al seu estil. En definitiva, l'estudi sistemàtic de les obres ens ha de permetre comprendre la importància, la incidència i les particularitats de la imatgeria medieval illenca, així com també el perllongament de certes tipologies escultòriques d'origen medieval en el decurs de l'edat moderna.

En la segona part del treball s'ha privilegiat un enfocament de tipus sociològic, que pretén reconstruir el context dels usos de les peces a l'edat mitjana; un tema que, si bé ha comptat amb aportacions puntuals, pel que fa a obres concretes o reculls documentals, no havia estat considerat des d'una perspectiva historicoartística de conjunt. En aquest sentit, interessa analitzar quines funcions acomplien les escultures en relació amb la ubicació dins de l'espai cultual, així com també la participació en el desenvolupament de la litúrgia cristiana. D'altra banda, també interessa apropar-se a la devoció que es creà entorn de les imatges i que detonà en una sèrie de pràctiques arrelades en la societat medieval: imatges miraculoses, peregrinacions, processons de rogativa i adornament de les escultures. En darrer lloc, establir quins foren els sectors socials que destinaren esforços i diners a la promoció d'obres d'imatgeria, intentant dilucidar la preponderància de certs clients i els tipus de finançament més habituals a l'època.

El sistema de treball es fonamenta en l'anàlisi i la interpretació d'un conjunt variat de fonts d'informació. A més de les obres en si mateixes, principal font per a l'historiador de l'art, s'han emprat les bibliogràfiques, arxivístiques, tècniques i iconogràfiques. L'aparell bibliogràfic consta, en primer lloc, de la literatura específica, aquella que ha posat l'accent en el tema que tractam: l'escultura de devoció i els seus usos a la Mallorca medieval; les aportacions més rellevants es

referiran a l'estat de la investigació. En un segon estadi se situa la bibliografia de referència, útil per contextualitzar la producció illenca, tractar d'establir comparatives o particularitats. Respecte a això, sempre que sigui possible, ens remetrem al context històric i geogràfic més proper, políticament i culturalment vinculat al regne de Mallorca: la Corona d'Aragó. D'altra banda, per completar l'estudi també ha estat fonamental la consulta bibliogràfica dels àmbits hispànic, francès, italià i alemany. Quant a les fonts arxivístiques, s'ha consultat el volum ingent de documentació medieval publicada per diferents autors —consuetes, inventaris parroquials, visites pastorals, contractes i pagaments d'obres, deixes testamentàries, etc—. També hem localitzat algunes fonts inèdites que aporten dades per a l'estudi dels usos de les imatges. Feim especial referència a alguns inventaris de temples o capelles continguts en els protocols notarials de l'Arxiu del Regne de Mallorca i a la informació consignada en les actes capitulars i en els llibres de fàbrica, clavari i sagristia de l'Arxiu Capitular de Mallorca. Una altra font cabdal per a l'historiador de l'art són les dades derivades de la restauració de les obres —materials, policromia, sistema de construcció, etc.—, contingudes en memòries o bé transmeses oralment pel personal tècnic restaurador. En darrer lloc, però no manco importants, cal referir-se a les fonts gràfiques compostes, d'una banda, per fotografies i dibuixos de les obres que permeten conèixer els canvis que han patit al llarg del temps, i, de l'altra, per la reproducció en la pintura gòtica de la vessant funcional de les peces.

L'ESTAT DE LA INVESTIGACIÓ

Presentarem l'estat de la investigació posant èmfasi en les aportacions i línies principals d'estudi a partir d'una doble vessant, les obres i els seus usos, atesa l'especificitat bibliogràfica que presenta cada una d'aquestes.

Quant a les obres, la literatura que ha tractat el tema es caracteritza per una gran heterogeneïtat, en part, a causa de l'abast cronològic ampli de la trajectòria. Es tracta d'un corpus variat de textos, on s'inclouen llibres de viatges, obres de caràcter devocional, catàlegs d'exposicions, obres monogràfiques, capítols de llibres i articles científics, entre d'altres. Cal matisar que gran part de les publicacions s'han centrat en les obres d'iconografia mariana, que s'han erigit, per tant, en el conjunt escultòric que ha rebut una major atenció dels autors des dels inicis. En canvi, sorprèn l'escassetat d'estudis sobre altres iconografies destacades, com el conjunt de crucificats gòtics conservats a Mallorca.

L'interès pel patrimoni artístic mallorquí, de la mà de la historiografia romàntica i positivista dels segles XVIII i XIX, és el punt de partida per a un primer enfocament de les obres, encara succint i sempre en relació amb els edificis

religiosos que les custodien. En aquest sentit, cal esmentar la tasca de Gerónimo de Berard, Gaspar Melchor de Jovellanos, Antoni Furió, Pau Piferrer, Josep Maria Quadrado, Jaime Villanueva i l'arxiduc Lluís Salvador. D'altra banda, una fita clau per a l'estudi de l'art gòtic és la creació de la Societat Arqueològica Lul·liana, l'any 1881, per part d'erudits locals, amb l'objectiu de salvaguardar el patrimoni religiós illenc. En les pàgines dels primers números del *Bolletí*, autors diversos —Estanislau Aguiló, Bartomeu Ferrà, Gabriel Llabrés, Mateu Rotger, etc.— manifestaren interès en algunes peces d'escultura i en la seva documentació.

Al llarg de la primera meitat del segle XX es publicaren els primers estudis monogràfics sobre el tema, textos centrats en la recopilació de dades històriques i llegendàries sobre el conjunt de maredeus mallorquines, amb un abast cronològic ampli, segles XIII-XX. En aquest sentit, s'ha de destacar la tasca ingent duita a terme per Rafael Isasi de Ransome en l'obra inèdita *Notas para la iconografía de la Virgen en Mallorca*, una antologia acurada i exhaustiva sobre la iconografia mariana, amb una aportació gràfica destacada[2]. En la mateixa línia se situen les aportacions de Gaspar Munar que, a més de la primera aproximació a la imatgeria cristològica publicada en la revista *Lluch*, es distingeix per dues monografies dedicades, d'una banda, a la iconografia assumpcionista en l'art mallorquí i al desenvolupament de la festa de la Mare de Déu d'Agost, i de l'altra, als santuaris d'advocació mariana de Mallorca[3]. Ambdues resulten claus per a l'aportació de dades documentals i històriques sobre les peces. Altres autors que s'insereixen dins de la mateixa tendència són Pere Antoni Matheu Mulet, que publicà un estudi monogràfic sobre la iconografia mariana a la Seu, i Lluís Ripoll, que aglutinà en una publicació succinta un recull de 57 maredeus mallorquines[4].

Un apartat destacat mereix el treball desenvolupat per Gabriel Llompart en l'estudi de les arts plàstiques mallorquines, que es concreta en una bibliografia vasta de trajectòria llarga, des dels anys seixanta del segle XX fins a les primeres dècades del XXI. Les seves aportacions al camp de la imatgeria són immenses i han constituït la base de la nostra recerca. Com a historiador de l'art i de la cultura, Llompart conjuga en els textos la investigació documental i l'anàlisi de les peces, estudi caracteritzat en moltes ocasions per un apropament de tipus folklòric o antropològic. És per això que les seves publicacions abasten aspectes tan diversos com l'anàlisi iconogràfica i tipològica de conjunts, la vinculació i l'atribució de peces a escultors, la dialèctica entre les imatges i la religiositat baixmedieval, etc. Entre els estudis monogràfics de tipologies d'imatgeria, cal posar de relleu

[2] Isasi Ransome, 1923-1931.
[3] Munar Oliver, 1933, 1950, 1968.
[4] Matheu Mulet, 1955; Ripoll Arbós, 1972.

l'apropament a les marededeus sagraris, amb l'agrupament estilístic de les peces tardogòtiques vinculades a la mà de l'imaginaire Gabriel Mòger III[5]. En la mateixa línia se situen les seves aportacions sobre la tipologia de la marededeu morta i altres centrades en el Betlem de Jesús[6].

A partir dels anys vuitanta del segle XX es donà una major sistematització en l'estudi de la imatgeria gòtica des de l'òptica acadèmica de la història de l'art, amb la vertebració consegüent d'algunes obres i de conjunts dins de la sistematització estilística hispànica o europea. Una part d'aquesta literatura fou fruit de l'organització d'exposicions monogràfiques sobre l'art gòtic mallorquí, amb la publicació dels catàlegs. Dintre d'aquesta tendència cal citar dues obres ja clàssiques, *Nostra Dona Sta. Maria dins l'art mallorquí* (1988) i *Mallorca gòtica* (1998), en les quals hi participaren experts en la matèria —Gabriel Llompart, Joana Maria Palou, Maria Rosa Manote, Josep Bracons, Ángela Franco, Pere Beseran, Maria Rosa Terés, etc.— amb estudis preliminars i l'anàlisi de peces significatives. En destaca com una de les primeres sistematitzacions de l'escultura gòtica mallorquina l'estudi de Maria Rosa Manote i Joana Maria Palou[7]. Altres exemples a citar són els tres catàlegs coordinats per Pere Joan Llabrés sobre patrimoni inquer d'iconografia mariana, cristològica i hagiogràfica[8] i la guia del Museu Diocesà de Mallorca coordinada per Maria del Mar Gaita[9].

D'altra banda, al llarg de les darreres quatre dècades s'han publicat monografies diverses, entre les quals cal citar l'aportació de Gabriel Alomar sobre l'escultura gòtica del segle XV[10] i l'obra col·lectiva *La Seu de Mallorca*. En aquesta segona cal posar de relleu l'estudi de Gabriel Llompart i Joana Maria Palou sobre l'escultura gòtica a la catedral[11]. Respecte a això, cal reconèixer la labor destacada de la historiadora de l'art Joana Maria Palou, que ha dedicat publicacions nombroses, algunes en col·laboració amb Gabriel Llompart, a la sistematització i l'estudi historicoartístic de peces o conjunts. En destaquen, pel seu enfocament de conjunt, l'anàlisi de l'evolució de les marededeus de tipologia sedent al llarg de la baixa edat mitjana, l'escultura mariana medieval de Pollença, la incidència de les importacions italianes i flamenques en la imatgeria de final del segle XV i l'aproximació als grups escultòrics del Sant Sepulcre[12]. Altres aportacions de l'autora s'han centrat en l'anàlisi de l'estil d'escultors reputats del gòtic, amb l'ampliació consegüent del

[5] Llompart Moragues, 1966a, 2006; Llompart Moragues, Juan Tous, 1961-1967.
[6] Llompart Moragues, 1963, 1986b; Llompart Moragues, Murray, 1993.
[7] Vegeu: Manote Clivillés, Palou Sampol, 1998.
[8] Llabrés Martorell, 1992, 1996, 2001.
[9] Gaita Socias, 2008.
[10] Alomar Esteve, 1970.
[11] Llompart Moragues, Palou Sampol, 1995a.
[12] Palou Sampol, 1998a; Llompart Moragues, Palou Sampol, 1998, 2000, 2015.

catàleg d'obres atribuïdes, entre els quals es troben Pere Morey, Pere de Sant Joan i Jean de Valenciennes[13].

Altres autors han contribuït amb la seva recerca a conèixer millor la imatgeria gòtica illenca, a partir de publicacions aparegudes en el decurs de les darreres dècades. Es poden recordar, pel que fa als estudis de conjunt, les aportacions de Pere Joan Llabrés sobre la imatgeria cristològica[14]; la inclusió d'algunes marededeus mallorquines en els estudis de les «Verges de Trapani» per Ángela Franco[15]; les noves aportacions sobre el retaule gòtic de la Seu per Francesca Español, Antoni Pons i Francisco Molina[16]; l'actualització de la producció de l'imaginaire Huguet Barxa per Antònia Juan[17] i l'aproximació al patrimoni escultòric inquer duit a terme per Guillem Reus[18]. Per la nostra part, hem treballat amb la sistematització del corpus marià, l'apropament als crucificats gòtics dolorosos, al Betlem de Jesús, a l'escultura lleugera i a la producció del taller dels Tosquella[19].

L'estudi dels usos de les obres artístiques medievals des de la disciplina de la història de l'art és una proposta relativament recent. Pel que fa al context mallorquí, es tracta d'un enfocament pràcticament inexplorat, si bé les aportacions al tema s'han donat des del segle XIX, a partir d'òptiques diferents, entre les quals s'hi troba l'antropològica i religiosa i els estudis derivats de les fonts litúrgiques i de la història del teatre medieval.

La primera vessant, desenvolupada des dels anys 50 del segle XX, es caracteritza per un interès en les tradicions populars i el folklore de la societat medieval, i s'emfatitza el caràcter devocional i pietós que envoltava les obres, quasi sempre des d'una perspectiva documental. En aquest sentit, cal remetre's als estudis de Gaspar Munar abans citats. D'una banda, el centrat en el desenvolupament de la festivitat de l'Assumpta al llarg de l'edat mitjana, a partir de l'anàlisi de les fonts medievals; i de l'altra, el recull de la concepció miraculosa de les imatges, compilada en el seu llibre sobre santuaris marians[20]. Els estudis de Gabriel Llompart són la base bibliogràfica i documental més rellevant, per l'interès que presta a les peces d'imatgeria, atès que, per tal d'esbrinar-ne el paper en la religiositat medieval, es posen en relació amb fonts de tipus divers —teològiques, litúrgiques, notarials, comptables, etc—. Són exemples rellevants l'anàlisi de la funcionalitat i significació

[13] Palou Sampol, 1996a, 1996b, 1998d, 1999, 2002c.
[14] Llabrés Martorell, 1995a.
[15] Franco Mata, 1984c, 1992a.
[16] Español Bertran, 2010; Pons Cortès, Molina Bergas, 2012.
[17] Juan Vicens, 2014a.
[18] Reus Planells, 2015.
[19] Cerdà Garriga, 2013, 2014, 2019a, 2021b, 2024a.
[20] Munar Oliver, 1950, 1968.

de les maredeus sagraris, publicat amb Jeroni Juan i ampliat en altres publicacions[21]; l'ús de les maredeus mortes en el si de la paralitúrgia medieval de la festivitat de l'Assumpta[22]; el primer apropament al davallament del Divendres Sant a la Seu[23]; l'article publicat amb Rafel Juan sobre els santuaris de Montserrat i Lluc[24], l'aproximació a la processó de l'Encontre i a les imatges exemptes del Nin Jesús[25], per citar els més importants[26]. D'altra banda, cal tenir en compte totes aquelles publicacions de l'autor centrades en la transcripció de referències arxivístiques —inventaris de temples, despeses sobre festivitats religioses, reculls de miracles, processons de rogativa, deixes pies, etc.— prou útils per tractar alguns dels aspectes que plantejam. Altres autors han seguit aquesta línia d'estudi a partir de l'anàlisi i la publicació de fonts medievals i modernes. En són un exemple les recopilacions de miracles vinculats a escultures medievals, com les maredeus de Lluc, de la Salut i del Miracle, i els crucificats del Noguer, Alcúdia i el santcristet de Sóller[27]. D'altra banda, les processons a la Mallorca tardomedieval han estat estudiades per Gabriel Seguí i Maria Barceló[28].

Els estudis dedicats a l'edició i anàlisi de fonts litúrgiques i al desenvolupament del teatre medieval emanen de la disciplina de la filologia, amb connexions amb la música i la teologia. Al contrari que les publicacions precedents, aquestes no mostren un especial interès per les imatges artístiques, sinó pels textos vinculats a les representacions litúrgiques i per les qüestions escenogràfiques. Val a dir que es tracta d'un camp prolífic, que s'allunya de la nostra disciplina, per la qual cosa només s'han tingut en compte aquelles publicacions que aporten dades sobre la «participació» de les escultures en les litúrgies dramatitzades o en altres cerimònies religioses, com el Davallament o l'Assumpta. En aquest camp destaquen les publicacions de Gabriel Llabrés, descobridor del recull de peces dramàtiques anomenat *Manuscrit Llabrés*[29], Richard B. Donovan i el seu estudi del drama litúrgic en l'àmbit hispànic[30], Josep Romeu en l'apropament a les representacions

[21] Llompart Moragues, Juan Tous, 1961-1967; Llompart Moragues, 1966a, 2006.
[22] Llompart Moragues, 1986b, 1988c, 1998b.
[23] Llompart Moragues, 1978b.
[24] Llompart Moragues, Juan Mestre, 1977.
[25] Llompart Moragues, 1967, 1980b.
[26] Alguns d'aquests aspectes també foren inclosos en la publicació sobre la Seu: Llompart Moragues, 1995b.
[27] Rafael Busquets, *Llibre de la invenció i miracles de la prodigiosa figura de Nostra Senyora de Lluc;* Nicolau Bauzà, 1968; Garcías Palou, 1974; Rotger Capllonch, 1978; Murillo Rademacher, 2006; Llompart Moragues, 2008; Camps Moranta, Seguí Trobat, 2010; Cerdà Garriga, 2024b.
[28] Seguí Trobat, 2008; Barceló Crespí, 2014.
[29] Llabrés Quintana, 1887-1888b.
[30] Donovan, 1958.

de Pasqua i l'Assumpta a Catalunya[31], Josep Massot i el teatre català antic[32], Francesc Massip, que ha ofert noves lectures sobre la representació del davallament a la Seu[33] i Gabriel Seguí, que ha estudiat i publicat el text íntegre de la *Consueta de sagristia* de la Seu de 1511[34].

[31] Romeu Figueras, 1962-1967, 1998.
[32] Massot Muntaner, 1962-1967.
[33] Massip Bonet, 1993a, 1993b, 2013b; Massip, Kovács, 2017.
[34] Seguí Trobat, 2015.

II. LES OBRES

1. CONSIDERACIONS PRÈVIES

Per introduir-se en l'estudi de la imatgeria medieval cal tenir en compte unes consideracions prèvies per comprendre l'abast i les característiques inherents d'aquest tipus de producció artística, com són la iconografia, la sistematització cronologicoestilística, la ubicació, la tècnica i les problemàtiques amb què es troba l'investigador.

El corpus que es presenta al llarg dels capítols següents està configurat per 134 escultures o grups escultòrics de temàtica religiosa que es classifiquen iconogràficament en quatre blocs: imatgeria mariana, cristològica, hagiogràfica i angèlica. S'ha decidit estructurar l'estudi seguint aquesta ordenació en lloc de ferho a partir de la producció dels tallers, perquè les dades documentals sobre l'autoria, així com la definició de l'estil dels diferents mestres, són encara una qüestió problemàtica[35]. Si ens fixam en la popularitat de les iconografies dins del conjunt (gràfic I), es comprova com la tendència segueix les pautes habituals en la plàstica del gòtic europeu: les obres marianes i cristològiques copsen el 84 % de la producció; i el 16 % restant es vincula a les iconografies hagiogràfiques i angèliques.

1 Iconografia mariana. La representació de Maria és la més abundant dins del conjunt, ja que amb 63 exemplars s'erigeix com a la meitat de la producció (47 %). S'inclouen en primer lloc les representacions de la Mare de Déu amb el Nin, la iconografia més prolífica. D'altra banda també es tenen en compte obres que representen altres temàtiques sobre la vida de la Verge i advocacions marianes com la dormició, l'anunciació, la maredeu de Gràcia i de l'Esperança. En relació amb el conjunt, cal destacar la particularitat i rellevància de dues tipologies escultòriques mallorquines que es poden considerar rellevants en l'àmbit europeu del gòtic: la maredeu morta i la maredeu sagrari, ambdues vinculades a uns usos litúrgics i processionals concrets que tractam en la segona part del treball.

2 Iconografia cristològica. En segon lloc se situen les escultures centrades en la figura de Crist, que sumen 49 exemplars que equivalen a un 37 % sobre el total de la producció. Dins del conjunt hi destaquen per la preeminència numèrica aquelles escultures que representen Crist crucificat. En un altre apartat s'analitzen altres figures que conformen altres imatges de la passió, com el calvari, el davallament, la lamentació i el Sant Sepulcre, així com també les escenes de la vida de Crist (betlem).

---

[35] Cal excloure la producció de Gabriel Mòger III, l'única que disposa de documentació i corpus d'obres rellevants que permet analitzar l'estil del mestre.